

سرشناسه	اکبری مفاخر، آرش، ۱۳۵۴ -
عنوان و نام پدیدآور	در کوی ارشان (بیست گفتار درباره حماسه سرایی در ایران باختری) / به کوشش آرش اکبری مفاخر.
مشخصات نشر	تهران: انتشارات دکتر محمود افشار با همکاری نشر سخن، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	۶۰۱ ص.
فروست	مجموعه انتشارات ادبی و تاریخی موقوفات دکتر محمود افشاریزدی؛ ۲۰۶.
شابک	گنجینه کلیات و مقالات؛ ۷۰.
	۹۷۸-۶۰۰-۵۹۴۲-۷۷-۴
وضعیت فهرست نویسی	فیبا
یادداشت	نمایه.
موضوع	داستان های حماسی گورانی -- مقاله ها و خطابه ها
موضوع	*Addresses, essays, lectures _ _ Epic stories, Gorani
شناسه افزوده	بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار
رده بندی کنگره	۱۳۹۷ الف ۸۴۵ گ / PIR ۳۲۵۶
رده بندی دیوبی	۸۹/۲۳
شماره کتابشناسی ملی	۵۱۵۶۱۳۰

در کوی آرشان

بیست گفتار دربارهٔ حماسه‌سرایی در ایران باختری

تألیف

دکتر آرش اکبری مفاخر

مجموعه انتشارات
ادبی و تاریخی
موقوفات دکتر محمود افشار

[۷۰]

گنجینه کلیات و مقالات

هیأت گزینش کتاب و جوایز

دکتر سید مصطفی محقق داماد - دکتر محمد رضا شفیعی کدکنی - دکتر ژاله آموزگار - دکتر جلال خالقی مطلق
دکتر حسن انوری - دکتر فتح الله مجتبایی - دکتر محمود امیدسالار - کاوه بیات
دکتر محمد افشین وفایی (مدیر انتشارات)

درگذشتگان

ایرج افشار - دکتر سید جعفر شهیدی - دکتر جواد شیخ الاسلامی - دکتر اصغر مهدوی - دکتر یحیی مهدوی

در کوی آرشان

بسیست گفتار دربارهٔ حماسه‌سرایی در ایران باختری

تألیف	دکتر آرش اکبری مفاخر
ویراستار	دکتر رقیه شیبانی‌فر
گرافیکست، طراح و مجری جلد	کاوه حسن‌بیگلر
صفحه‌آرا	زینب نورپور جویباری
لیتوگرافی	کوثر
چاپ متن	دایرهٔ سفید
صحافی	حقیقت
تیراژ	۱۱۰۰ نسخه
چاپ اول	تابستان ۱۳۹۷

ناشر

انتشارات دکتر محمود افشار

خیابان ولی‌عصر، بالاتر از چهارراه پارک‌وی، خیابان عارف‌نسب

تلفن: ۲۲۷۱۳۹۳۶ دورنما: ۲۲۷۱۳۹۳۶

با همکاری انتشارات سخن

خیابان انقلاب، خیابان دانشگاه، خیابان وحید نظری، پلاک ۴۸

تلفن: ۵-۶۶۹۵۳۸۰۴ دورنما: ۶۶۴۰۵۰۶۲

تلفن تماس برای تحویل کتاب در تهران و شهرستان‌ها

۵-۶۶۹۵۳۸۰۴

شورای تولیت

متولیان مقامی

رئیس مجلس - رئیس دیوان عالی کشور - وزیر فرهنگ (وزیر آموزش و پرورش)
وزیر بهداشت و درمان و آموزش پزشکی - رئیس دانشگاه تهران (یا معاونان اول هر یک از این پنج مقام) (طبق ماده ۲ وقفنامه)

متولیان منصوص

دکتر سید مصطفی محقق داماد (رئیس شورا) - دکتر محمدرضا شفیعی کدکنی (جانشین: دکتر محمد اسلامی - بازرس)
سید محمود دعایی - دکتر علی محمد میر (جانشین: دکتر احمد میر)
ساسان دکتر افشار - آرش افشار (بازرس)

موسسه فرهنگی هنری دکتر محمود افشار

دکتر سید مصطفی محقق داماد رئیس هیأت مدیره - دکتر محمد افشین وفایی مدیر عامل - آرش افشار بازرس

درگذشتگان

دکتر مهدی آذر - حبیب الله آموزگار - دکتر جمشید آموزگار
ایرج افشار، سرپرست عالی و بازرس (منصوب واقف، از ۱۳۶۳-۱۳۸۹) - مهربانو دکتر افشار
مهندس نادر افشار - بهروز افشار یزدی - دکتر سید جعفر شهیدی، رئیس هیأت مدیره (از ۱۳۶۳ تا ۱۳۸۳)
دکتر جواد شیخ الاسلامی - اللهیار صالح - دکتر منوچهر مرتضوی - دکتر اصغر مهدوی - دکتر یحیی مهدوی - دکتر محمدعلی هدایتی

یادداشت واقف

اول

طبق ماده ۲۳ وقفنامه اول مورخ یازدهم دی ماه ۱۳۳۷ ه. ش. درآمد باید صرف ترجمه و تألیف و چاپ کتب و رسالات که با هدف این موقوفات موافق باشد و همچنین کمک به مجله آینده در صورت احتیاج و احتمالاً دادن جوایز به نویسندگان به شرح دستور این وقفنامه گردد.

دوم

هدف اساسی این بنیاد ملی طبق ماده ۲۵ وقفنامه تعمیم زبان فارسی و تحکیم وحدت ملی در ایران می باشد. بنابر این کتبی که با بودجه این موقوفات منتشر می شود باید مربوط به لغت و دستور و ادبیات فارسی و جغرافیای تاریخی و تاریخ ایران باشد. کتب کلاسیکی مدارس عمومی نباید با درآمد این موقوفات چاپ شود.

سوم

طبق ماده ۲۶ مقداری از کتب و رسالات چاپ شده با بودجه این موقوفات باید به طور هدیه و به نام این موقوفات به مؤسسات فرهنگی، کتابخانه ها و قرائتخانه های عمومی ایران و خارج و بعضی از دانشمندان ایران و مستشرقین خارجی فرستاده شود.

چهارم

چون نظر بازرگانی در انتشارات این موقوفات نیست و تا حدی تحمل زبان هم جایز است طبق ماده ۲۷ وقفنامه هیچ کتاب و رساله نباید کمتر از قیمت تمام شده و همچنین مبلغی زائد از بهای تمام شده با افزایش صدی ده تا بیست و پنج قیمت گذاری شود... این افزایش ۲۵ درصد به واسطه حداقل حق الزحمه فروشندهگان و هزینه ای است که برای پست و غیره تحمیل می شود. از کتابفروشان تقاضا داریم که در این امر خیر ملی که ابداً جنبه تجارتي ندارد با ما یاری و تشریک مساعی بنمایند.

پنجم

بر اساس موافقت نامه دوم (مورخ ۱۳۵۲/۴/۱۲) که میان واقف و دانشگاه طهران به امضاء رسیده، قسمتهای مهمی از رقبات، مانند جایگاه سازمان لغت نامه دهخدا و محل مؤسسه باستان شناسی به طور رایگان به دانشگاه طهران واگذار شده و رقبات دیگری هم با درآمد آنها طبق ماده دوم برای اجرای مفاد وقفنامه که از جمله عبارت از دادن جوایز ادبی و نشر کتب تاریخی و لغوی راجع به ایران (به استثنای کتب درسی) می باشد در اختیار دانشگاه طهران قرار می گیرد که وصول نموده و به نام این موقوفات اعطا و نشر گردد.

ششم

چون طبق ماده ۳ موافقت نامه نامبرده مقرر شده است که از طرف ریاست دانشگاه یک نفر از متولیان این موقوفات که از طرف واقف به عضویت کمیته انتشارات بنیاد معین شده باشد برای سرپرستی اداره امور جوایز و نشر کتاب انتخاب شود ریاست دانشگاه آقای ایرج افشار را که از متولیان شورای تولیت است و از طرف واقف نیز به عضویت کمیته نامبرده معین شده به سمت سرپرست انتخاب و برقرار نمودند.

هفتم

چون نگارنده این سطور به واسطه کبر سن (۸۶ سال شمسی) از این پس نخواهم توانست به سرپرستی این کارها بپردازم، از این پس تمام اختیارات خود را در انتخاب تألیف و ترجمه و خرید کتب و غیره به فرزند ارشد خود ایرج افشار واگذار کردم. در این چند سال اخیر هم که ده جلد از تألیفات خودم از طرف موقوفات به طبع رسیده با کوشش و سرپرستی وی بوده است. کسانی که مایل به همکاری در تألیف یا ترجمه و نشر کتاب هستند می توانند به او مراجعه کنند. تنها شرط کار موافق بودن تألیف و ترجمه با هدف های این بنیاد، یعنی ترقی ملت و کشور و تعمیم زبان فارسی و تکمیل وحدت ملی در ایران که وطن مشترک و زبان رسمی و ملی همه ایرانیان است می باشد.

هشتم

این یادداشت کلی برای چاپ در آغاز هر یک از نشریات این بنیاد نوشته شده است.

دکتر محمود افشاریزدی
آذر ماه ۱۳۵۸ شمسی

محمود افشاریزدی

روزگار به سرعت می‌گذرد،
انسانها می‌میرند
و تنها خاطره‌ای از آنان برجای می‌ماند
بایاد پدرم!

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۱۵
رزمنامه کنیزک (حماسه‌ای به زبان گورانی و روایتی از یادگار زیریران).....	۲۱
یادگار زیریران (از گزارش اوستایی تا روایت گورانی).....	۵۱
یادگار زیریران و رزمنامه کنیزک.....	۹۱
رستم در حماسه‌های گورانی.....	۱۳۱
هفت‌خان رستم به روایت شاهنامه شاه‌طهماسبی.....	۱۸۳
شاه گاو سوار.....	۲۲۳
بازشناسی افزوده‌داستانهای شاهنامه در روایت‌های گورانی.....	۲۵۷
اهریمن‌پرستی زروانی و نمونه‌های بازمانده از آن.....	۲۹۷
روایت گورانی مرگ درخت شاه‌جمشید.....	۳۲۳
روایتی دیگر از به آسمان رفتن کیخسرو.....	۳۳۸
کریمان کیست؟ برپایه دستنویس هفت‌لشکر گورانی.....	۳۵۷
تخم کور یا تور؟ تصحیح و معنی از بندهش تا شاهنامه.....	۳۸۱
واژه‌شناسی «بور» و «بیان» در زبان گورانی.....	۴۰۷
سرود کوتاه حماسی از گزارش‌های اوستایی تا روایت‌های گورانی.....	۴۳۱
ضامن آهو سرودی رضوی به زبان گورانی.....	۴۶۵
دینو (بررسی و تحلیل سرودی به زبان گورانی).....	۴۸۳
سرود ورمزگان (شعری به زبان گورانی از سده نخست هجری به خط پهلوی).....	۵۱۷
در کوی آرشان (سرود آرش کمانگیر به زبان گورانی از پیرکاظم کنگاوری).....	۵۳۵
سهراب و سناویذکه.....	۵۵۳
سیاوخش، سیاو سوادپوش.....	۵۶۵
نمایه.....	۵۷۳

پیشگفتار

حماسه اصطلاحی است برای انواع داستانهای رزمی و پهلوانی. این اصطلاح مجموعه‌ای از نوشته‌ها و سروده‌ها را در بر دارد و هسته مرکزی آن ملیت مردمی را تشکیل می‌دهد که در یک محدوده جغرافیایی و با ویژگیهای مشترک زندگی می‌کنند. بارزترین نمود این همبستگی در حماسه دفاع از مرزهای جغرافیایی در برابر تجاوزات بیگانگان است. آثاری که در طول تاریخ در میان ملتها با این رویکرد به وجود آمده‌است، حماسه نامیده می‌شود. این نوع ادبی، ادب حماسی و مطالعه آن به عنوان رشته‌ای دانشگاهی تعریف شده‌است.

احساسات حماسی بشر با زندگی قبیله‌ای انسان نخستین در جنگهای قبیله‌ای نقش گرفته و هنگامی که با اتحاد قبایل به ملتی واحد تبدیل شده‌اند، نوشته‌ها و سروده‌های حماسی آنان شکل گرفته‌است. این سروده‌ها که در آغاز اشعار بدوی و شفاهی بوده، با پیدایش خط و پیشرفت تمدن به گونه نوشتاری در آمده و در گذر زمان پس از فراز و نشیبهای فراوان به شاهکاری ادبی تبدیل و با نام حماسه جاودانه شده‌است؛ از این رو یک اثر حماسی کامل فرایندی از دوران کودکی تا جوانی و کهنسالی یک جامعه را به نمایش می‌گذارد که مردم با بازخوانی آن اثر تلاش می‌کنند روزگار خود را بازسازی کنند. بنابراین آثار حماسی یک ملت دربردارنده مجموعه‌ای از فرهنگ، اساطیر، باورها، داستانها، پیروزیها، شکستها و... است که مطالعه بر روی آنها می‌تواند بازخوانی تاریخ فرهنگی یک ملت برای اصلاح و بازسازی امروز جامعه آنها باشد.

درواقع ادب حماسی بازتابی از فرهنگ و جهان‌بینی یک انسان و یک ملت است که در آن ساختارهای اجتماعی، روابط بشری، روابط سیاسی، چگونگی شکل‌گیری نهادهای اجتماعی، پیشرفت از بدویت به مدنیت، بنیادها و چهارچوبهای شهریاری، پهلوانی و... تصویر شده‌است. این‌گونه است که ادبیات حماسی بخشهای بسیار بزرگی از زندگی یک ملت را در برمی‌گیرد و رابطهٔ تنگاتنگی با فرهنگ، اساطیر، باورها، اعتقادات و تاریخ آن ملت دارد.

ادبیات حماسی به‌عنوان گسترده‌ترین و فراگیرترین نوع ادبی ایران‌زمین نقشی بسیار مهم در روند تاریخی و هویت ملی ایرانیان داشته و دارد. نقش محوری ادبیات حماسی در ایجاد اتحاد، همدلی و یکپارچگی ملی و تأثیرگذاری آن بر انواع ادبی دیگر انکارناپذیر است. اگرچه ادبیات حماسی ایران — با رویکرد ایران فرهنگی گذشته و ایران سیاسی امروز — بیشتر با محوریت زبان فارسی و شاهنامه شناخته می‌شود، اما گسترهٔ آن بسیار فراتر است، تا آنجا که می‌توان شاهنامه و آثار حماسی فارسی را تنها بخشی از ادبیات حماسی ایران و بخشهای دیگر را متعلق به زبانها و گویشهای ایرانی دانست که حتی در مواردی دارای عناصری کهن‌تر از شاهنامه‌اند و رویکردهای ویژهٔ خود را دارند. آثار حماسی منحصربه‌فرد غرب ایران به زبان گورانی گواهی روشن بر این مدعاست.

عدم توجه به حماسه‌های غیر فارسی در مطالعات حماسی دانشگاهی ایران زنگ هشدار برای این فعاليتها به‌ویژه در حوزهٔ شاهنامه‌پژوهی است. فعاليتها علمی و پژوهشی کشور در دورهٔ دکتری و پس‌ادکتری ادبیات حماسی تنها محدود به زبان فارسی با محوریت شاهنامهٔ فردوسی است؛ از این رو به‌دلیل نادرستی نام‌گرایش ادبیات حماسی برای این دوره بهتر است چهارچوب آن با آوردن واژهٔ فارسی روشن و به‌عنوان زیرشاخه‌ای از ادبیات حماسی ایران تعریف گردد.

در این رشتهٔ دانشگاهی بخش بسیار عظیمی از ادبیات حماسی ایران که مربوط به زبانهای غیر فارسی است، به فراموشی سپرده شده‌است. دلیل اصلی این فراموشی کمبود نیروی متخصص و زبان‌دان در دیگر حوزه‌های ادبیات حماسی ایران است؛ از این رو برای رفع این نقایص لازم است منابعی مادر در اختیار برنامه‌ریزان، متخصصان، استادان، دانشجویان، پژوهشگران و... وجود داشته باشد تا امکان آموزش و پژوهش در این باره فراهم گردد.

ازسوی دیگر حوزه ادبیات حماسی غرب ایران با محوریت زبان معیار ادبی گورانی و خرده‌روایتها و روایت‌های گفتاری به زبانهای کردی، لری، لکی، ترکی و ... گسترده‌گی و شکوهِی چون حماسه‌سرایی در شرق ایران دارد. این ادبیات با داشتن دستنویسهای بسیار و حماسه‌های منحصربه‌فرد گاه عناصری کهن‌تر از شاهنامه فردوسی را نگه داشته‌اند که نیازمند توجهی ویژه و درخور در کنار شاخه شرقی ادبیات حماسی ایران است. متونی که در شاخه غربی به چاپ رسیده بیشتر در چهارچوب گردآوری متن است و در آنها توجه چندانی به تصحیح متن، آوانگاری، ترجمه، یادداشتها، واژه‌نامه و... نشده‌است. ازسوی دیگر پژوهندگان حماسه‌های فارسی نیز به دلیل بی‌اطلاعی از متون و پژوهشها در آثار خود از آنها بهره‌ای نبرده‌اند، در حالی که با توجه به این متون می‌توان برخی گره‌ها و مشکلات حماسه‌های فارسی به‌ویژه شاهنامه را گشود تا راه برای مطالعات تطبیقی در سطح حماسه‌های ایرانی و همچنین حماسه‌های جهانی هموار گردد.

در طول تاریخ ایران پس از سروده‌شدن شاهنامه مطالعاتی در رویکردهای تصحیح شاهنامه (تصحیح حمدالله مستوفی و شاهنامه بایستقری) و لغت‌نامه‌های مختص به شاهنامه (معجم شاهنامه و...) در جریان بوده‌است. دانشمندان اروپایی نیز در سالهای ۱۷۰۰م به‌بعد با چاپ شاهنامه این مسیر را هموارتر کرده‌اند، اما مطالعات حماسه‌پژوهی و شاهنامه‌شناسی در مفهوم علمی و دانشگاهی از سالهای ۱۳۰۰ به‌بعد در ایران آغاز و در ۱۳۱۳ با هزاره فردوسی تثبیت شده‌است. چاپها و تصحیحهای متنوع شاهنامه و پژوهشهای گسترده درباره آن و دیگر حماسه‌های فارسی به این پژوهشها رونق داده و با چاپ کامل شاهنامه به تصحیح خالقی مطلق در ۱۳۸۶ش نویدها و امیدهای تازه‌ای در پژوهشهای حماسی به وجود آمده‌است، اما پژوهش در ادبیات حماسی غرب ایران هنوز در آغاز راه است و نیازمند پژوهشهای گسترده و دقیق.

رویکرد و سیاست کلی پژوهشهای حماسی ارج‌نهادن به همه مردمان ایران‌زمین است؛ مردمانی که در سده‌های گذشته در ایران فرهنگی زندگی کرده و امروز با فرهنگها و زبانهای گوناگون در ساختار سیاسی ایران کنونی یا بیرون از مرزهای آن با یکی از زبانهای ایرانی در بخشی از ایران فرهنگی روزگار می‌گذرانند. اهمیت وحدت ملی و یکپارچگی اقوام، زبانها و گویشهای ایرانی همراه با حفظ فرهنگ و ادبیات آنان

پژوهش دربارهٔ حماسه و متعلقات آن را در زیر نام ایران ضرورتی انکارناپذیر می‌نماید که مهم‌ترین این ضرورتها را می‌توان در موارد زیر برشمرد:

۱- شناخت کلیت ادبیات حماسی ایران در سپهر مکانی ایران فرهنگی. این شناخت در چهارچوب پژوهش زبانها و گویشهای ایرانی، خرده‌فرهنگهای ایرانی، فرهنگ نوشتاری و گفتاری مردم ایران به دست می‌آید.

۲- تقسیم ادبیات حماسی ایران به دو شاخهٔ شرقی (= ایران خاوری) و غربی (= ایران باختری). این ادبیات را می‌توان به دو بخش اصلی؛ شاخهٔ شرقی به زبان فارسی و شاخهٔ غربی به زبان گورانی و زیرشاخه‌های فرعی به دیگر زبانهای ایرانی تقسیم کرد. هدف از این شیوه، جلوگیری از به وجود آمدن تعصبات زبانی، قومی و رویکردهای غیر علمی است. ازسوی دیگر رسیدن به بن‌مایه‌های مشترک در ادبیات حماسی ایران است که همبستگی ملی و فرهنگی ایرانیان را در پی دارد. مشترکات، همسانها و حتی داستانهای منحصربه‌فرد غرب ایران که نمونهٔ شرقی ندارد، یکی از ویژگیهای بارزش این مطالعات است که تمام داستانهای حماسی را در یک کلیت یکپارچهٔ حماسه‌های ایرانی قرار می‌دهد و رویکردی مثبت برای تقویت هویت ملی ایران به وجود می‌آورد.

۳- مطالعهٔ فضای ایران اسلامی در ادبیات حماسی. تأثیرپذیری برخی حماسه‌های ایرانی از دین اسلام و به وجود آمدن حماسه‌های تاریخی، دینی و مذهبی در فضای ایران اسلامی به‌پیر و حماسه‌های ملی پویایی ادب حماسی ایران را تداوم بخشیده و شاهکارهای جاودان و ارزشمندی را به وجود آورده که نیازمند مطالعه، پژوهش و بازنگری اساسی است.

۴- مطالعهٔ حماسه‌های مثنوی (متون نقلی، آثار داستانی و...). علاوه بر آثار بنیادی، حماسه‌هایی مثنوی با رویکرد داستانی وجود دارند که نیازمند مطالعات تازه‌تری از نگاه اساطیری - حماسی هستند.

۵- مطالعهٔ ادبیات حماسی در دوران معاصر. دگرگونی شخصیت‌های حماسی، قرائتها و خوانشهای معاصر از آنها و حماسه‌واره‌هایی که در دوران معاصر به وجود آمده‌اند نیز بخش مهم دیگری از مطالعات حماسی را در بر می‌گیرند.

۶- مطالعهٔ ادبیات حماسی با رویکرد تخصصی ایران فرهنگی زمینهٔ مطالعهٔ آثار فرهنگی - هنری در پیوند با حماسه از جمله: حماسه‌نگاری، موسیقی حماسی، نقلی،

پرده خوانی و... را نیز فراهم خواهد ساخت.

اکنون سالهاست که نگارنده با این رویکرد به مطالعه ادبیات حماسی ایران فرهنگی پرداخته و مجموعه‌ای از پژوهشهای خود را با عنوان *در کوی آرشان* در شاخه غربی حماسه‌سرایی ایران تقدیم خوانندگان می‌کند.

این مجموعه دربردارنده بیست مقاله است که در حوزه حماسه‌پژوهی با محوریت ادبیات حماسی غرب ایران به زبان گورانی در فاصله سالهای ۱۳۸۶-۱۳۹۶ در مجلات پژوهشی داخل و خارج ایران به چاپ رسیده‌است. اگرچه بنیاد اصلی مقالات رویکرد حماسی دارد، اما در برخی از آنها توجه ویژه‌ای به آموزه‌های اساطیری غرب ایران و مباحث زبان‌شناختی و واژگانی زبان گورانی شده‌است. ساختار کلی مقالات شامل: مقدمه، متن، دریافت، یادداشتها و منابع است و برای یک‌دست شدن همه مقالات سه مقاله چاپ‌شده در مجلات *ایران‌نامگ* و *ایران‌شهر* نیز در این ساختار قرار گرفته‌اند.

نظم و چینش مقالات برپایه ارتباط محتوایی است، به‌گونه‌ای که مقالاتی با موضوعات نزدیک به هم پیایی آمده‌اند. از آنجا که هریک از مقالات به‌طور مستقل در زمانهای مختلف و مجلات متفاوت به چاپ رسیده‌اند، ناگزیر تکرارهایی — به‌ویژه در مباحث معرفی زبان و ادبیات گورانی — در آنها به چشم می‌خورد که امید است سبب آزردهی خوانندگان ارجمند نگردد.

هدف از چاپ این مجموعه مقالات بیش از هر چیز گردآوری مقالات پراکنده نگارنده در حوزه ادبیات حماسی ایران باختری است که به‌طور یکپارچه و منسجم در اختیار خوانندگان و پژوهشگران ادبیات حماسی، اسطوره‌شناسی و همچنین زبان و ادبیات غرب ایران قرار بگیرد، بدان امید که نکته‌ای تازه و راهگشا در این مقالات وجود داشته باشد؛ زیرا کمبود منابع در این زمینه آشکار است و بیشتر منابع مطالعاتی نگارنده نیز دستنویسهای گورانی است که هنوز تصحیح و چاپ نشده‌اند.

در پایان سخن شایسته است از تمام استادان، دوستان و عزیزانی که در این دوره ده ساله لطف و مهرشان را از نگارنده دریغ نکرده‌اند، قدردانی و از دو استاد درگذشته‌ام، شادروان آقای دکتر علی رخزادی و شادروان آقای دکتر رضا انزابی‌نژاد، یاد کنم. نامشان همواره جاودان!

از استاد عزیز و بزرگوارم، جناب آقای دکتر جلال خالقی مطلق که بنده را به

گردآوری و چاپ این مجموعه تشویق و مقدمات چاپ آن را در بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار فراهم کردند، سیاسی بیکران دارم. از مدیر دانش پژوه و کوشای بنیاد، جناب آقای دکتر محمد افشین وفایی نیز برای چاپ و نشر این اثر سپاسگزارم. همچنین سیاسی ویژه دارم از همسر نازنین و همراه همیشگی ام، دکتر رقیه شیبانی فر که همه این مقالات با ویراستاری وی به چاپ رسیده است.

آرش اکبری مفاخر

مشهد الرضا (ع)، ۲۴ دی ۱۳۹۶